

Sture Packalén
Mälardalens högskola
2009

Den kulturella dimensionens roll i ett samhälle som är hållbart för alla

Hållbar utveckling innebär och kräver stora förändringar av oss alla. Den här förändringen kan bara lyckas om vi betraktar den som ett nödvändigt projekt för hela samhället, som en stor, kulturförändrande, kreativ uppgift, ja som ett slags ”konkret utopi” för att citera den tyske filosofen Ernst Bloch. Vid sidan av ekologi, ekonomi och de sociala förhållandena är det därför viktigt att diskutera konstens och kulturens potential i utformningen av en önskvärd framtid. En vital kultur och en hållbar samhällsutveckling går hand i hand med varandra. Ansvar, etik och estetik hör ihop. Debatten om vad hållbar utveckling egentligen är, kan man därför se som en diskurs över tankemönster, värderingar, kultur och livsstilar. Allt vad vi gör är ju kulturellt bestämt, det gäller också ekonomiskt, vinstinriktat handlande. Livsmönstren och värderingarna i vårt samhälle berörs alltså i lika stor utsträckning som vetenskap, teknik och utbildning. Frågan är nu bara hur kulturens hela utvecklings- och förändringspotential ska kunna placeras in i en mera övergripande strategi för en hållbar utveckling ?

Vi kanske inte ska se hållbar utveckling som ett mål som kan uppnås till 100%, en kravkatalog som bockas av, utan snarare som ett slags kompass för att hålla rätt kurs i en ständigt pågående sökprocess och självreflektion kring vår samtid och framtid. Det finns som jag ser det inga entydiga svar på frågorna, hur vi ska gå tillväga, varthän vi ska komma och på vilket sätt vi ska ta oss dit när det gäller den hållbara utvecklingen. Men i denna sökprocess som ju med nödvändighet måste vara ett slags konstant revidering av normer, värderingar och mera praktiska förhållningssätt, behövs kulturen som ett medium som kan ge form åt den kommunikation och det handlande som är nödvändigt för att en hållbar utveckling ska kunna komma till stånd på det ekonomiska, ekologiska och sociala området. Den kulturella dimensionen ger alltså genom reflektion, utveckling och förändring av våra värderingar en grundförutsättning för hållbar utveckling, men producerar i sig också ny kultur.

Som jag ser det är det viktigt att gå från ett ensidigt och panikartat uppmålande av ett ekologiskt hotscenario till ett bredare evolutionsscenario som ställer det kulturella forandet av det framtida samhället i förgrunden. Som det har varit hittills har man alltför ensidigt riktat in sig på tekniska och biologiska aspekter av miljöfrågor (t.ex. energikris, utsläppskvoter, fossila bränslen, dammbyggen, hotade djurarter, avverkning av regnskog och smältande

istäcken). De som fört debatten kring hållbarhet har oftast varit politiker, miljöaktivister, prognosmakare och experter av olika slag, inte vanliga människor. Men om vanliga människor ska få komma till tals och också förstå det hållbar utveckling handlar om, så måste den kulturella dimensionen få ett mycket större utrymme än hittills. Att Nobels fredspris i år gick till klimatpanelen IPCC med sina många framstående forskare är förvisso ett bevis på naturvetenskapens betydelse och situationens allvar, men frågan är om de hade fått priset om det inte varit för Davis Guggenheims film "An Inconvenient Truth" och för Al Gores förmåga att se till det mänskliga, att berätta, popularisera och inte minst politisera klimatfrågan.

Redan i Rio-deklarationen från 1992 står det i artikel 21 att "kreativiteten, idealen och modet hos unga människor i hela världen måste mobiliseras", men man tar här ändå inte fasta på de utvecklingsmöjligheter som kultur och konst faktiskt har i våra samhällen. Ordet "kultur" nämns för övrigt bara en gång i hela manifestet och då i samband med infödda befolkningsgrupper i artikel 22. Annorlunda är det sex år senare vid Unesco-Konferensen om kulturpolitik för utveckling i Stockholm 1998 när man tydligt framhåller det som jag redan var inne på i början, nämligen att "en hållbar samhällsutveckling och en vital kultur är ömsesidigt beroende av varandra". Den kulturella dimensionens samspel med sociala och ekonomiska parametrar var något som också togs upp vid världskonferensen i Johannesburg 2002. Problemet här är bara att vi lever i en alltmer specialiserad värld med ofta vattentäta skott mellan olika verksamheter, vilket gör att kulturen egentligen inte får en fair chans. Mot de teknokratiska tendenserna i vårt samhälle gäller det att se vilken betydelse historia, litteratur, språk, musik och konst kan ha för vårt mänskliga behov av välbefinnande och därmed en hållbar utveckling. Vi måste fundera över vår livsstil och på allvar fråga oss: Vad är det goda livet och hur kan det förenas med ett estetiskt innehåll som syftar till mer än bara en vacker yta?

Det som nog krävs här är att begreppet hållbar utveckling blir mera genomtänkt och vidarutvecklat så att den kulturella dimensionen jämställs med eller åtminstone löper igenom den ekologiska, ekonomiska och sociala dimensionen som en intvinnad röd tråd i en tjock tross, väl synlig för var och en. Det krävs också att vi har ett brett kulturbegrepp som innefattar både människa och natur, alltså inte ser kulturen som något som börjar där naturen slutar, såsom man vanligtvis har gjort tidigare. Viktigt är att vi inte använder begreppet kultur oreflekterat, utan att vi håller isär de två planen i kulturbegreppet. Kulturen är ju å ena sidan det som av tradition omfattas av kulturpolitiken, dvs teater, film, musik, konst, arkitektur, litteratur, muséer osv, å andra sidan är ju kultur ett antropologiskt och sociologiskt begrepp, dvs allt det som finns i våra normer, värderingar, antaganden, traditioner och praktiska

handlanden och det är just den delen som måste revideras på alla områden, alltifrån politik och ekonomi till våra egna livsmönster. Det är möjligt att det faktum att den kulturella dimensionen hittills haft en så pass undanskymd roll beror på att man blandat ihop de två planen i kulturbegreppet, vilket gjort att det blivit diffust. Vad det kommer an på är egentligen att försöka se hur de båda planen, det traditionellt kulturella och det antropologiska, kan komplettera varandra på ett fruktbart sätt. Kommunikation, flexibilitet och öppenhet för det "främmande", men också kritisk reflektion kring det "egna", är av stor betydelse i sammanhanget.

Här kommer t.ex. den interkulturella kommunikation in som en viktig faktor för att dialogen mellan olika länders kulturer ska kunna föras på en anständig nivå. Var femte person i Sverige idag är född utomlands. Det finns idag fler än 100 000 irakier i Sverige. De är nu den näst största invandrargruppen efter finländarna som vi ju har en gemensam historia med. Men hur pass förberedda är vi på att möta irakierna ute i vårt samhälle? Vad vet vi om en av världens äldsta kulturer annat än att den håller på att sprängas sönder av bilbomber? Och vad vet vi egentligen om våra egna, svenska värderingsperspektiv?

Vi är ju alla på ett kollektivt plan programmerade av vår kultur. Men den egna "kulturella programmeringen" kommer aldrig fram på en medveten nivå eller för att tala datorspråk: den blir aldrig synlig på skärmen, men styr ändå det sätt på vilket vi hanterar våra medmänniska filer. Att få kunskaper om dessa dolda mekanismer är en del av den interkulturella kommunikationen. Denna kompetens är, menar jag, eftersatt, men oerhört viktig för en socialt hållbar utveckling. Författare som tagit upp dessa frågor är t.ex. svensken Jonas Hassen Khemiri, engelskan Zadie Smith, fransmannen Chimo och tysken Feridun Zaimoglu. Med stort självmedvetande skriver de om livet, om ambivalenserna i tillvaron och de utgår från de mellanrum mellan kulturerna där kulturella skillnader produceras och där identiteten hela tiden förskjuts. Med sina böcker är dessa författare utmärkta exempel på hur litteraturen kan väcka känslor och levandegöra den kritiska reflektionen kring interkulturella frågor något som är så avgörande för en socialt hållbar utveckling.

Just förmågan att väcka känslor och skapa känslomässig inlevelse är en särskilt viktig kulturaspekt. Om den hållbara utvecklingen ska få attraktionskraft och kunna engagera människor, ja om den ska kunna tala till våra känslor och sinnen då måste också skönheten, det estetiska eller designen som vi väl oftast säger nuförtiden, bli ett självklart och bärande byggelement, annars kommer den hållbara utvecklingen inte att vara framtidskompatibel så att säga. Den hållbara utvecklingen får inte enbart tala till förnuftet utan också till känslorna, annars blir det som med de tidiga Ericsson-mobilerna: de hade allt utom den design och den

estetiska attraktion som gjorde att Nokia sedan tog hem spelet. Exemplet med telefonerna är för övrigt belysande för det faktum att det inte alltid går att med förnuftet planera fram ett önskat beteende eftersom våra handlingar oftast styrs av värderingar, och det är dem vi måste försöka påverka. Värdering går före planering, är det inte så marknadsföringskonsulter brukar resonera?

Vad är då konstens och litteraturens, ja överhuvudtaget kulturens viktigaste roll i detta sammanhang?

Hållbar utveckling förutsätter att den kreativa människan står i centrum, för ska man kunna gestalta idén om hållbar utveckling så förutsätter det en föränderlig och medskapande människa. Men det här betyder förstås inte att konstnärer och författare ska ha som sin uppgift att visualisera ekologiska katastrofer eller författa moraliska appeller. De ska inte heller ha en dekorerande roll och vara ett slags finkulturellt grädde på moset, inte heller är det meningen att de ska försöka sälja in de tekniska eller ekonomiska experternas resultat. Det ska alltså inte vara fråga om en instrumentalisering av konsten och litteraturen, eller om ett slags kommunikationsstrategi för hållbar utveckling. Konsten och litteraturen är visionär och har alltid ett egenvärde som inte får blandas ihop med marketing. För om det är så, att man ser på den kulturella dimensionen som ett slags marknadsföring, då kommer man aldrig att få i gång något som verkligen kan tala till människor, dvs. ett äkta engagemang kring hållbar utveckling,

Det gäller därför att försöka skapa en dialog, ett gemensamt experimenterande mellan författare, filmmakare, musiker och konstnärer å ena sidan och dem som på myndighetshåll förespråkar en hållbar utveckling. Konstnärer och författare som tänker i egna och annorlunda banor kan här hjälpa till med att vara gränsöverskridande, se helheter och komma med nya infallsvinklar. Konstnärer och författare har förmågan att förmedla idéer, visioner och existentiella erfarenheter genom symboler och bilder. Alla förstår t.ex. direkt budskapet i Carl Fredrik Reuterswårds "Non violence"-skulptur, revolvern med knut på pipan, ett konstverk som står utanför FN-högkvarteret i New York, men som också fått spridning över hela världen. Enligt Kofi Annan är det ett monument som "ingen någonsin glömmet efter ett besök i FN-byggnaden".

Vem kan skapa ett liknande innovativt konstverk för hållbar utveckling? Eller kanske något helt annat kulturföremål som kan få ett brett genomslag? Varför skulle man inte t.ex. kunna tänka sig att någon myndighet eller internationell organisation – FN? – satsar 10-15 miljoner dollar på ett datorspel som är så attraktivt och nydanande att det fångas upp av ungdomskulturen och bidrar till att forma nya värderingsmönster när det gäller hållbar utveckling? I Sverige finns ett stort antal unga människor som är internationellt framgångsrika

konstruktörer av just datorspel. Det här vore något för dem. Ett sådant spel, plus en intresseväckande fortbildning för lärare i ungdomsskolan skulle kunna bli en mycket gynnsam kombination. Sannolikt skulle ett riktigt bra spel kunna få en både snabb och bred internationell spridning. Tänkbart resultat: en radikalt ökad förståelse bland ungdomar för de konkreta åtgärder som är nödvändiga för en global hållbarhetskultur.

Men om man ser till just litteraturens roll, som jag företräder, är den inte i första hand att försöka förändra världen genom predikan, utan att synliggöra frågeställningar, att tolka och kritiskt granska de förändringar som sker i samhället och naturen, även i ett historiskt perspektiv. På så sätt kan litteraturen i sig bidra till förändringen och tjäna som *en* viktig utgångspunkt för ett kunskapsbyggande som är förutsättningen för en etiskt hållbar samhällsutveckling.

Samtidslitteraturen kan ses som en avläsning av känslor, diskussioner och stämningar, ja av vad som överhuvudtaget rör sig i folks huvuden i ett synkront perspektiv. Litteraturens unika förmåga att – i motsats till vetenskapliga rapporter och statistiska undersökningar – kunna skapa känslomässig inlevelse, gör att själva berättandet får en viktig meningsskapande funktion. Litteraturen – och filmen – öppnar på så sätt möjligheter för att påverka våra värderingar och att göra det så att det griper tag i människor. Jag tror man här kan jämföra t.ex. med den intensiva jämställdhetsdebatt som började på sjuttioalet i Sverige. Skulle man kunna initiera något som liknar Suzanne Ostens och Margareta Garpes teaterpjäs ”Jösses flickor. Befrielsen är nära” (1974), alltså något som på liknande sätt kunde engagera människor för hållbar utveckling, så som den pjäsen gjorde för kvinnans rätt i samhället och för de feministiska tankegångarna, ja då skulle förmodligen mer vara vunnet än genom hundratals utredningar och s.k. expertutlåtanden.

Dialogen med kulturen är alltså väldigt viktig, speciellt med tanke på att själva begreppet hållbar utveckling ju är normativt och på så sätt ständigt hotat av förstelning och ideologisering. För att just *det* inte ska ske och för att begreppet hållbar utveckling inte heller enbart ska bli ett slags bladguld som förgyller ett normativt synsätt, så är öppenheten för nya och annorlunda perspektiv avgörande.

Den kulturella dimensionen har hittills inte spelat en särskilt framträdande roll i diskussionerna kring hållbar utveckling. Men som sagt konst, kultur och bildning har ett direkt samband med människors värderingar och livskvalitet. Det betyder att bara den som har en bred intellektuell horisont och är öppen för hur vår tillvaro hänger ihop, att bara den kan förstå orsakerna till komplexa problem och även komma med förslag och lösningar som är hållbara. Ja, det är min fasta övertygelse att det är genom att vara ett öppet projekt, en sökprocess som

inte bygger enbart på tekniska, ekonomiska och juridiska strategier, utan som lika mycket bygger på att den kulturella dimensionen beaktas, som den hållbara utvecklingen har en realistisk framtid. Det är nämligen inte bara ute i den fysiska miljön, i naturen, utan lika mycket i kulturen, det vill säga i våra huvuden som förändringar måste till, om vi ska få en hållbar värld att leva i.
